

Murádin Jenő

Erdélyi zsidó művészek

Az erdélyi képzőművészet történetében jelentős számú zsidó alkotó segítette a korszerű eszmék és áramlatok térnyerését, a művészeti élet kibontakozását. Festők, szobrászok, rajzművészek munkássága gazdagította Európa e régiójának fölzárkózását. Nagy tájékozottsággal, nyitottsággal, a modern művészet iránti fokozott érzékenységgel segítettek a Nyugat és Kelet közötti szellemi gátakat lebontani. Fokozottan támaszkodhattak ugyanakkor egy gazdasági alappal bíró, mozgékony menedzser rétegre, amely – az egész társadalom hasznára – a szervezés és népszerűsítés feladatait vállalva, a művek kereskedelmi forgalmát ösztönözte. Zsidó vállalkozók, kereskedők, orvosok, ügyvédek (olykor kevésbé tehetős értelmiségiek) támogatták vásárlásaikkal az éledező erdélyi művészetet. A nagy magángyűjtemények kialakulása elképzelhetetlen az ő hozzájárulásuk nélkül.

A nagybányai művésztelep létrehozásakor az ala-

pító mesterek között találjuk Grünwald Bélát (1867–1940). Már 1896-ban, a kolóniaalapítás évében Nagybányára jött, Hollósy Simonnak segédkezett a növendékek tanításában, és festőiskolát fenntartó mesterét anyagi gondjain is át-átsegítette. 1902-től (Hollósy távozása után) a négy állandó tanár egyike lett a nagybányai festőiskolában. Ő volt az, aki a többiekénél nagyobb nyíltsággal fogadta a Párizsból jött fiatalok elgondolásait. 1909-ben a lázadó fiatalokkal Kecskemétre távozott, s ezzel az ottani művésztelep megalapítója lett. (1906-tól az Iványi-Grünwald Béla nevet használta.)

A nagybányai „neós” mozgalom, a lázadók vezéralakja volt Czóbel Béla (1883–1976). Bár keveset élt a kolónián, kortársaira gyakorolt hatása annál nagyobb. Festészete korszakokat lépett át, a XX. század modern művészete felé mutató távlatokat tárt föl pályatársai előtt. Ugyanezek az eszmék él-

tették Perlrott-Csaba Vilmost (1880–1955), aki feleségével, Gráber Margittal (1895–1993) még sok évig vissza-visszajárt a művésztelepre. Ziffer Sándor (1880–1962) már Nagybányán megtelepedve lett a modern művészet úttörő mestere. 1906-tól, kisebb megszakításokkal, haláláig a festőtelepen dolgozott. Erőteljes művészetével, mely a modern franciák, majd a német expresszionizmus vonalába illeszkedik, mintegy ellenpontját mutatta föl az idejétmúlt naturalista-impreszionista festészetnek.

Jándi Dávid
Nagybányai utca

**Katz Márton:
Nagybányai táj**

tős; munkásságuk már átvezet a jelenbe. Többen pályájuk derekán vagy az elején kerültek a haláltáborokba, s akik túléltek a holocaustot, hazatérve újra bekapcsolódtak a művészeti életbe. Nem egy közülük megrázó mementóját állította a vészorszaknak.

Nagyváradon az idősebb nemzedékhez tartozott a Dachauban elpusztult Tibor Ernő (1885–1945). Ő még a holnaposokkal indult, Ady Endréről festett portréjával állított emléket a századelő forrongó szellemi életének. Auschwitzban pusztult el Barát Mór (1880–1944), a Tobor Ernőhöz hasonlóan Nagyváradon festőiskolát

A modern művészet állásait erősítette a két világháború között a nagybányai művésztelepen dolgozó Klein József (1896–1944), Jándi (Léderer) Dávid (1893–1944) és Mund Hugó (1892–1961). Klein a festészetében és metszetszművészetében, Jándi pasztelljeiben és rajzaiban, Mund litográfiáiban tett hitet az epigonizmust elutasító új formaalkotás mellett. Párizsi tanulmányútján (1925–1927) Klein József már Chagall, Foujita és Picasso művészetével ismerkedett meg, s hazatérve a fiatalok, az újabb nagybányai művésznemzedék irányítója lett. Az ő, illetve Ziffer Sándor tanítványai között volt a zsidó Kunovits András, Katz Márton, Káhán Sára, de például a kiváló szobrász, Vida Géza is.

Nagyobb erdélyi városokban a múlt század végén, illetve századunk elején alakultak életesebb művészközösségek. A zsidó művészek száma majd' mindenütt jelen-

Buday Györgyi Székely népballada

Löwith Egon

Erdélyi Lajos fotója

éven át folyamatosan működött. A Balla család több más tagja szintén a művészpályát választotta.

Tanári működésével és szobrászatával szerzett érdemeket Izsák Márton (sz. 1913-ban). Mintegy huszonöt éven át igazgatója és oktatója volt a marosvásárhelyi Művészeti Líceumnak, ahonnan a legtöbb fiatal került föl az ország főiskoláira, Bukarestbe vagy Kolozsvárra. Szobrászatában újra meg újra kísérő téma a haláltáborok borzalma. Désen ő készítette az 1947 nyarán fölállított *Deportáltak* szobrát. Pályájának ki-

fönntartó festő és grafikus. Kortársuk, a pár évig Váradon dolgozó Kara (Krón) Mihály (1883–?) monumentális munkákra, így a nagyváradi román királyszobrok elkészítésére kapott megrendelést. Már a fasizmus térnyerésekor keresett választ társadalmi-politikai kérdésekre, a zsidó gálut bonyolult problémáira Leon Alex (Löwinger Sándor) (1907–1944). Hasonló eszmék, gondolatok vezették a fiatalon elpusztult dési Lázár Évát, a kubizmus eredményeit újraélő grafikust.

Szatmáron és egy ideig Nagybányán dolgozott Erdős Imre Pál (1916–1987), az újklasszicista stílusú képeivel, metszeteivel, majd rajzsorozataival kitűnt alkotó.

Máramarosszigetről indult, s *Málékenyér* című társadalmi témájú albumával jelentkezett Kazár László (sz. 1913-ban), aki később a bukaresti román művészek közösségében találta meg helyét, főiskolai tanár lett. Hasonlóképp főiskolai tanári munkásságával szerzett elismerést a monumentális művészet felé tájékozódó bánági Szőnyi István (1913–1967), valamint a plakátművészet fantáziadús alkotója, Molnár József (1907–1983).

Aradon Balla Frigyes (1871–1937) még a müncheni iskola neveltje volt. Sok éven át fönntartott festőiskolája az első világháború előtt alakult, és sok

Klein Józsefi Rőzsehordó

Perlott-Csaba Vilmos: Almaszedők

magasló alkotása a *Holocaust* című, megrendítő szoborsorozat.

Kolozsvárról indult, de Szegeden, majd Angliában teljesedett ki a jeles fametsző, Buday György (1907–1990) művészete. Emlékét az Arany János balladáihoz készített illusztrációk idézik a szülőföldön (Erdélyi Szépmíves Céh, Kolozsvár, 1933).

A két világháború között egy ideig Kolozsvárott működött a festő Benjámín Herman (1881–1942) és a naiv művészetek útján indult Szolnay-tanítvány, Grünfeld Alfréd. Már a világháború után jelentkezett az Izraelbe távozott Adler Adolf. A kolozsvári főiskola tanára volt a szobrász Löwith Marc Egon (sz. 1923-ban), aki legutóbb holocaust-témájú rajzsorozatot mutatott be erdélyi és magyarországi kiállításokon.

Leon Alex: Anya gyermekével

Az erdélyi zsidó képzőművészek közül német koncentrációs táborokban pusztult el: Tibor Ernő, Klein József, Barát Mór, Lázár Éva, Grünfeld Alfréd. Munkaszolgálatban vesztette életét: Jándi Dávid, Katz Márton, Leon Alex.